

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО УКРАЇНИ

Мілієнко О. А.

ВСТУП

Адміністративне судочинство в Україні пройшло етап формування, становлення і показало стійкість, безперервність і гарантування права громадянам захищати свої права в судовому порядку, попри всі виклики війни. Адміністративне судочинство продовжує функціонувати та високоякісному рівні.

Серед основних проблем, які постають перед адміністративними судами є безпека, брак суддів і працівників апарату, відсутність належного фінансування для функціонування судів. На жаль, не всі суди можуть здійснювати судочинство через захоплення територій та руйнування приміщень.

Одним із здобутків адміністративного судочинства є розвиток електронного судочинства; створення, при наявності можливостей, безпечних укриттів для відвідувачів судів, суддів, працівників апарату судів; налагодження співпраці з іншими органами, організаціями. Важливим здобутком є прийняття законодавства про адміністративну процедуру, яке внесло ясність у процеси забезпечення суб'єктами публічної адміністрації прав фізичних і юридичних осіб, шляхом прийняття та виконання адміністративних актів.

Перспективами розвитку адміністративного судочинства є забезпечення та гарантія належного судового захисту реалізації прав, свобод та законного інтересу, виконання законних обов'язків в публічно-правових відносинах, ґрунтуючись на європейських цінностях, застосовуючи практику Європейського суду з прав людини, забезпечуючи розвиток електронного судочинства та формування людиноорієнтованого судочинства в Україні.

1. Стан судочинства в Україні під час війни

Суди зобов'язані відправляти правосуддя в умовах воєнного стану. Доступ до судочинства для забезпечення правосуддя гарантований законодавством України та міжнародними нормами. Відповідно до міжнародного та європейського права з прав людини

поняття доступу до правосуддя зобов'язує держави гарантувати право кожної особи на звернення до суду. Серед основних правових норм, де закріплено право на доступ до судочинства: в Конституції України¹ в статтях 55, 124, 129, в ст. 6 Конвенції зазначено про захист прав людини і основоположних свобод², в ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права³. Статтями 10 та 12 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»⁴ передбачено, що повноваження судів не припиняються у період дії воєнного стану, в умовах правового режиму воєнного стану суди діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією України та законами України, а їх повноваження передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені.

Судова влада в Україні вжила всіх можливих заходів, щоб конституційне право на судовий захист не було обмежене під час війни. 24.02.2022 Рада суддів України⁵ прийняла ряд важливих та актуальних рішень “Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах припинення повноважень ВРП та воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією з боку РФ”.

Забезпечити безперервний доступ до судочинства було непросто, оскільки за даними Верховного Суду 20 % судів опинилися під окупацією або в зоні бойових дій. Частина судів України в Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Київській, Луганській, Миколаївській, Сумській, Чернігівській, Харківській та Херсонській областях призупиняла діяльність через активні бойові дії та тимчасову окупацію. Одразу після повномасштабного вторгнення в березні 2022 року оперативно були прийняті зміни в Закон України «Про

¹ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

² ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

³ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

⁴ Закон України Про правовий режим воєнного стану URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

⁵ Рішення Ради суддів України №9 від 24.02.2022 URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/news/risenna-rsu-no9-vid-240222-2de02988e4.pdf>

судоустрій і статус суддів»⁶, що передбачали, що у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду. Відповідне рішення є також підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється. В той період Вища рада правосуддя не могла здійснювати повноваження, тому зміна територіальної підсудності судів здійснювалася за розпорядженням Голови Верховного Суду. Територіальна підсудність справ Херсонського окружного адміністративного суду розпорядженням від 18.03.2022 № 11/0/9-22 було замінено і судом, який визначається територіальна підсудність справ став Одеський окружний адміністративний суд. Щодо Автономної Республіки Крим, то територіальна підсудність Севастопольського апеляційного адміністративного суду замінена на П'ятий апеляційний адміністративний суд; підсудність справ Окружного адміністративного суду Автономної Республіки Крим та Окружного адміністративного суду м. Севастополя замінена на Одеський окружний адміністративний суд. В Донецькій області замінено територіальну підсудність 14 судів, в Луганській області 16 судів, в Житомирській 3 судів, в Запорізькій області 18 судів, в Київській області 4 суди, в Сумській області 4 суди, в Харківській області 24 суди, в Херсонській області 23 суди, в Чернігівській області 26 судів. Суди на територіях, звільнених з-під окупації, відновлюють роботу. Відновили роботу всі суди в Київській та Миколаївській областях⁷.

⁶ Закон України Про судоустрій і статус суддів URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n1452>

⁷ Розпорядження про визначення територіальної підсудності справ. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/

Відповідно до Розпорядження Голови Верховного Суду від 13.03.2022 № 6/0/9-22⁸ надано рекомендації судам першої та апеляційної інстанції на випадок захоплення населеного пункту та/або суду чи безпосередньої загрози його захоплення. А саме передбачено, що на випадок захоплення або загрози захоплення суду кожен голова суду і суддя мають діяти відповідно до ситуації, що склалася та умов воєнного стану, приймати розумні та ефективні рішення, усвідомлюючи, що збереження життя і здоров'я людей є їх пріоритетним завданням. За можливості необхідно здійснити вивезення судових справ, насамперед тих, що перебувають у провадженні суддів, або хоча б здійснити вивезення найбільш важливих (резонансних) справ. Якщо такої можливості немає – забезпечити зберігання таких справ у сейфах в приміщенні суду. При цьому за наявності ризику для життя чи здоров'я, пов'язаного із вивезенням судових справ, такі справи треба залишати в приміщенні суду. За можливості, перед залишенням суду, необхідно передати приміщення суду під охорону Служби судової охорони. Перед залишенням приміщення суду необхідно унеможливити доступ із технічних засобів суду до Єдиного реєстру судових рішень. У судах, розташованих у безпосередній близькості до районів ведення воєнних дій, керівникам апаратів необхідно вжити підготовчих заходів в разі ймовірного захоплення населеного пункту та/або суду. Також у цих судах необхідно вжити заходів щодо невідкладного внесення усіх, ухвалених судом судових рішень, до Єдиного реєстру судових рішень. Крім того, необхідно здійснити оцифрування матеріалів судових справ, а також підготувати до перевезення сервери з кадровою та бухгалтерською інформацією або інші переносні носії з відповідною інформацією. Вивезені справи і вміст серверів передати до суду, якому визначено підсудність замість суду, діяльність якого припинено. Якщо це неможливо – здійснити передачу справ до іншого суду на території, що перебуває під контролем органів влади України, або до територіального управління Державної судової адміністрації України. Такому суду чи територіальному управлінню Державної судової адміністрації України за

⁸ Розпорядження Голови Верховного Суду від 13.03.2022 № 6/0/9-22 РЕКОМЕНДАЦІЇ судам першої та апеляційної інстанції на випадок захоплення населеного пункту та/або суду чи безпосередньої загрози його захоплення URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Recomendatsii.pdf

першої можливості треба забезпечити передачу справ і матеріалів до відповідного визначеного суду.

Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Але зараз на практиці виникають кризові ситуації, і виникає проблема представництва суду як органу державної влади, якщо через окупацію змінено територіальну підсудність судів, а в суді відсутні судді і працівники апаратів. Прийняття рішення про зміну територіальної підсудності судів стає підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється. Суддя суду, територіальна підсудність справ якого змінюється, може бути без його згоди відраджений для здійснення правосуддя до суду, якому визначається територіальна підсудність справ, що перебували у провадженні суду, в якому працює суддя, а в разі відсутності вакансій у цьому суді – до іншого суду того самого рівня і спеціалізації. Абсолютна більшість суддів виявили бажання перевестися на підконтрольну територію України та виїхали з окупованих територій. Водночас численні суди як першої, так і апеляційної інстанції опинилися на тимчасово окупованих територіях, зв'язок з їх посадовими особами, відповідальними за подання фінансових, платіжних, розрахункових та інших організаційно-розпорядчих документів відповідного суду відсутній. Крім того, призупинення відповідними ТУ ДСА дії трудових договорів з працівниками судів, які опинилися на окупованих територіях призвело до випадків відсутності в суді будь-якого працівника апарату суду. Тому виникла необхідність у врегулюванні питання, пов'язаного з представництвом суду як органу державної влади у зносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами. Тому 22 травня 2024 року група народних депутатів зареєструвала законопроект про внесення змін до статті 155 Закону «Про судоустрій і статус суддів» щодо організації роботи судів. Так, депутати пропонують врегулювати порядок призначення тимчасово виконуючого обов'язки керівника апарату суду у разі відсутності у такому суді суддів, які здійснюють правосуддя, а також покладання на нього адміністративних повноважень голови суду в частині представництва такого суду як органу державної влади у зносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами. В ст. 155 Закону «Про судоустрій і статус суддів» пропонується встановити, що у разі зміни територіальної підсудності

судових справ, що розглядаються у відповідному суді, в порядку, передбаченому ч. 7 статті 147 Закону «Про судоустрій і статус суддів», та відсутності у такому суді суддів, які здійснюють правосуддя, адміністративні повноваження голови суду в частині представництва такого суду як органу державної влади у зносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами здійснює керівник апарату суду або особа, яка виконує його обов'язки. У разі одночасної відсутності в апеляційному чи місцевому суді суддів, які здійснюють правосуддя, керівника апарату суду та його заступника для належної організації роботи такого суду як юридичної особи, Голова ДСА, начальник територіального управління ДСА приймають рішення про призначення тимчасово виконуючого обов'язки керівника апарату суду без погодження з головою відповідного суду. Керівник апарату суду або тимчасово виконуючий обов'язки керівника апарату суду, здійснює вказані повноваження до моменту призначення, обрання, переведення або закінчення відрядження щонайменше одного судді. Водночас здійснення повноважень керівника апарату суду не є тожним зайняття посади керівника апарату суду. Це допускається в разі виробничої необхідності або може бути пов'язане з розпорядчими функціями і з правом підпису відповідних документів. Аналогічна позиція викладена у рішенні Ради Суддів України від 11.04.2024 № 5⁹. На сьогодні не врегульовано питання тимчасового виконання обов'язків керівника апарату суду в тих судах, де відсутні працівники апарату суду, а також судді (що унеможливило внесення подання про призначення на посаду в порядку визначеному законом). Це пов'язано з тим, що відповідні норми законодавства були прийняті раніше для застосування при утворенні нових судів, а під час війни необхідним є окремий порядок врегулювання¹⁰.

Проблемою є знищення, або пошкодження приміщень судів. Станом на січень 2024 року знищено чи пошкоджено 131 будівлю суду (15 з них – вщент знищені, 116 – пошкоджені). За підрахунками

⁹ Рішення Ради Суддів України № 5 від 11.04.2024 URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-5-vid-11042024-so-6fb51fa051.pdf>

¹⁰ Мамченко Н. Верховна Рада розгляне законопроект про можливість покладення повноважень голови суду на тимчасово виконуючого обов'язки керівника апарату суду. *Судово-юридична газета*. URL: sud.ua/uk/news/publication/301377-verkhovnaya-rada-rassmotrit-zakonoproekt-o-vozmozhnosti-vozlozheniya-polnomochiy-predsedatelya-suda-na-vremmenno-ispolnyayuschego-obyazannosti-rukovoditelya-apparata-suda

ДСА України, на відновлення цих будівель потрібно 2 млрд грн. Крім того, за даними ВРП, станом на сьогодні не працюють 33 суди в Луганській області, 45 – в Донецькій, 27 – в АР Крим, 11 – в Харківській, 23 – в Запорізькій, два – в Херсонській, а також один суд – у Сумській області. Водночас суди, які розташовані близько до лінії розмежування, працюють в екстремальних умовах через постійні обстріли ворогом. На це накладається і проблема кадрового дефіциту в судах, що впливає на строки розгляду справ. При цьому у 2023 році кількість справ, які надійшли до судів, майже вийшла на рівень 2021 року: до судів надійшло 4,5 млн справ. Зокрема, суди вирішували 1 млн 40 тис. адміністративних справ, 283 тис. господарських справ, 1 млн 245 тис. кримінальних проваджень, 1 млн 505 тис. цивільних справ, 1 млн 34 тис. справ про адміністративні правопорушення. При цьому місцеві загальні суди завершили розгляд 2,9 млн справ, окружні адміністративні – близько 600 тис. справ, місцеві господарські – майже 180 тис. справ, апеляційні суди – понад 500 тис. справ¹¹.

Проблема доступу до адміністративного судочинства особливо актуалізується в умовах ведення активних бойових дій, оскільки громадянам необхідний гарантований судовий захист від порушень органами державної влади й органами місцевого самоврядування права й свобод, незважаючи на війну. Попри виклики, які ставить перед судочинством війна, адміністративні суди демонструють реальну спроможність ефективно діяти задля безперервного функціонування правосуддя. Так, згідно з судовою статистикою за 2023 рік тільки окружними адміністративними судами розглянуто 394 727 справ, з них задоволено 354 640 справ та присуджено до стягнення (задоволено позовних вимог) на суму 6 826 126 889 грн. Справи зі спорів з приводу реалізації публічної політики у сферах праці, зайнятості населення та соціального захисту громадян та публічної житлової політики становлять 72% всіх справ за 2023 рік, а саме це 371190 справ¹².

Європейський суд з прав людини в своїй практиці неодноразово наголошує, що право доступу до суду має не тільки існувати, але й бути практичним та ефективним. Просте існування права в законі

¹¹ Судочинство під час війни: Судді ВС розповіли про виклики та особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1576075/>

¹² Судова Статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023

доступу не є достатнім. Крім викликів війни, доступ до судочинства може бути ускладнено і через інші чинники. Наприклад, особливості актуальності зараз в Україні набуває проблема того, що право на доступ може бути порушене через високу вартість провадження з огляду на фінансові можливості особи, наприклад, завеликим судовим збором («Kreuz проти Польщі»¹³ (№1), № 28249/95, рішення від 19 червня 2001 року), хоча в цілому вимога щодо судового збору або прив'язка судового збору до суми позову не є порушенням доступу до суду («Urbanek проти Австрії»¹⁴). Право на доступ до суду може бути порушене відсутністю правової допомоги. Так, у справі «Airey проти Ірландії»¹⁵ заявниця не могла сплатити юридичні послуги, а тому по суті була позбавлена доступу до суду, оскільки відповідно до національного порядку не могла сама подати скаргу до суду вищої інстанції у своїй справі. ЄСПЛ визнав, що для ефективного розгляду справи необхідною була участь юридичного представника, яку не могла оплатити незаможна особа. При цьому ЄСПЛ підкреслив, що в процесі надання правової допомоги не є абсолютно обов'язковим, як в кримінальному процесі. Однак, на думку Суду, надання такої допомоги є необхідним у випадках, коли особа сама не може представляти свої інтереси або в разі, коли національний закон визнає юридичне представництво обов'язковим; право може бути порушене існуванням процесуальних перепон, які заважають або зменшують можливості звернення до суду (занадто суворе тлумачення національними судами процесуальної норми (надмірний формалізм), що може позбавити заявників права доступу до суду («Perez de Rada Cavanilles проти Іспанії»¹⁶, № 2809095, рішення від 28 жовтня 1998 року)¹⁷. Тому в умовах війни необхідно

¹³ Рішення Європейського суду з прав людини від 19.06.2001 Справа "Kreuz проти Польщі" (CASE OF KREUZ v. POLAND) (Заява N 28249/95) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_030#Text

¹⁴ Рішення Європейського суду з прав людини від грудня 2010 Справа «Urbanek проти Австрії» 35123/05 URL:<https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22002-678%22%5D%7D>

¹⁵ Рішення Європейського суду з прав людини від 06.02.1981 Справа «Airey проти Ірландії»6289/73 URL:<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57419%22%5D%7D>

¹⁶ Рішення Європейського суду з прав людини від 28 жовтня 1998 Справа «Perez de Rada Cavanilles проти Іспанії» 116/1997/900/1112 URL:<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58260%22%5D%7D>

¹⁷ Судова практика. Право на доступ до суду. URL: <https://sudpraktika.wordpress.com/конвенція-про-захист-прав-людини/право-на-доступ-до-суд>

створювати всі можливості для фізичного доступу до судів і створювати сприятливі умови, при яких в осіб не виникатиме перепон у доступі до правосуддя, через неможливість сплатити судовий збір або відсутності забезпечення права на юридичне представництво.

Зараз також є тенденція до зміщення акцентів в адміністративному судочинстві. Деякі категорії справ не розглядалися раніше, а зараз є вкрай важливими. Для адміністративних судів, у зв'язку з війною, стали особливо важливими справа за зверненням Служби безпеки України щодо включення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій до переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції, виключення фізичних осіб, юридичних осіб та організацій з такого переліку та надання доступу до активів, що пов'язані з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням (ст. 284 КАС). Окрім цього набувають особливого значення справи щодо гарантованого забезпечення потреб оборони (ст. 282 КАС), про усунення перешкод та заборону втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань (ст. 281 КАС), про встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань (ст. 280 КАС), справи за адміністративними позовами з приводу примусового повернення чи примусового видворення іноземців або осіб без громадянства за межі території України (ст. 288 КАС), справи за адміністративними позовами з приводу затримання іноземців або осіб без громадянства (ст. 289 КАС)¹⁸.

Значним позитивним кроком уперед для нашої країни стало прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру». Оскарження нормативно-правових актів є однією з найважливіших категорій справ, які підлягають розгляду в адміністративних судах, що обумовлено «надзвичайно великим ступенем впливу результатів розгляду судом таких справ на систему правового регулювання та суспільство в цілому» та відповідно мають «підвищений соціальний ефект»¹⁹. Правова визначеність процедури оскарження надає людині можливість ефективно нею скористатися, що призводить до запуску контрольного механізму держави за діяльністю своїх органів та їхніх

¹⁸ Герич А. Й. Доступ до адміністративного правосуддя під час війни. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С. 227–232

¹⁹ Бакуліна Л. Є. Деякі аспекти оскарження нормативно-правових актів в порядку адміністративного судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 454–456. URL: http://lsej.org.ua/4_2020/111.pdf

посадових осіб²⁰. В правовій науці система контролю за діяльністю суб'єктів публічної адміністрації, особлива форма вирішення спорів у сфері державного управління і є адміністративною юстицією. Результатом розгляду скарг заінтересованих осіб оголошується при цьому скасування чи виправлення незаконних адміністративних актів. Про необхідність закону, який регулюватиме прийняття і оскарження адміністративних актів суб'єктами публічної адміністрації почали говорити ще 1998 року, коли було підписано Указ Президента України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні», у якому передбачалися різні напрями реформування системи державного управління для побудови демократичної, соціальної, правової держави, утвердження і забезпечення прав людини і громадянина. У 2005 році в КАС України було передбачено судове оскарження рішень, дій, бездіяльності суб'єктів владних повноважень. У наступних редакціях Кодексу конкретизовано і викладено поняття індивідуального акта, під яким мається на увазі адміністративний акт. Також була впроваджена така новела, як адміністративна послуга – сервісна діяльність адміністративних органів щодо фізичних та юридичних осіб. Але права основа прийняття таких адміністративних актів у кодифікованому вигляді запроваджена тепер Законом України «Про адміністративну процедуру».²¹

Можливою є тенденція до збільшення судових справ після прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру», а в довготерміновій перспективі матиме це однозначно матиме позитивний ефект та зменшення судових скарг. Наприклад, після набрання чинності закону про адміністративну процедуру в Латвії збільшилася кількість адміністративних спорів. Одна з головних причин – громадяни та бізнес отримали більше можливостей для захисту своїх прав проти державних установ. І в цьому є один важливий побічний ефект. Розширення прав громадян і бізнесу та

²⁰ Цельєв О.В. Право на оскарження рішень органів публічної влади та їхніх посадових осіб як складова верховенства права. *Наукові записки НАУКМА*. 2017. Том 200. С. 72–79. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dd948cc4-b4e5-4e51-9853-081880346fbf/content>

²¹ Бевзенко В. Закон про адміністративну процедуру є мірилом рішень і дій адмінорганів в інтересах людини URL: https://sud.ua/ru/news/publication/220800-zakon-pro-administrativnu-protseduru-ye-mirilom-rishen-i-diy-adminorganiv-v-interesakh-lyudini-suddya-vs-volodimirbevzenko?fbclid=IwAR2LoFg6tcrhDhm6JV_Py0Jrx-56qvtbpgppl6Waf-H5HvUlnqZQO40ZUc

забезпечення чітких правил спонукали державні органи вдосконалювати свою роботу. Як наслідок, громадяни стали більш задоволені якістю державних послуг, і кількість суперечок суттєво знизилась²².

Проаналізувавши практику Верховного Суду, слід зазначити, що в ухвалі Верховного Суду від 30 січня 2024 року у справі № 420/3179/22²³ роз'яснено, що згідно з положеннями пункту 1 частини першої статті 4 Закону України «Про адміністративну процедуру» принципами адміністративної процедури є, зокрема верховенство права, у тому числі законності та юридичної визначеності. Частинами першою та другою статті 6 цього ж Закону визначено, що адміністративний орган здійснює адміністративне провадження виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України, цим Законом та іншими законами України, а також на підставі міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Адміністративний орган застосовує інші нормативно-правові акти, прийняті відповідним органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України та законом. Органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи повинні діяти виключно на підставі та у межах повноважень, визначених Конституцією та законами України; відповідний орган застосовує у своїй діяльності інші нормативно-правові акти, якщо вони прийняті відповідним суб'єктом у межах повноважень, визначених Конституцією та законами України, та якщо такі акти не суперечать Конституції та законам України.

В постанові Верховного Суду від 13 лютого 2024 року у справі № 320/5934/22²⁴ визначено, що відповідно до пункту «б» частини першої статті 2 Закону України «Про адміністративну процедуру» публічний інтерес – інтерес держави, суспільства, територіальної громади, а також важливі для великої кількості осіб інтереси та

²² Яутріте Брієде. Навіщо Україні закон про адмінпроцедуру: досвід Латвії. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2021/04/21/7122381/>

²³ Ухвала Верховного Суду від 30 січня 2024 року у справі № 420/3179/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116681146>

²⁴ Огляд судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_KAS_02_2024.pdf

потреби. Частиною другою статті 11 цього ж Закону визначено, що адміністративний акт повинен прийматися з дотриманням необхідного балансу між несприятливими наслідками для права, свободи чи законного інтересу особи і цілями, на досягнення яких спрямований адміністративний акт. Негативні наслідки для особи та публічних інтересів повинні бути найменшими. Стаття 59 Закону України «Про адміністративну процедуру» визначає особливості адміністративного провадження з великою кількістю осіб. Зокрема, частиною першою цієї статті передбачено, що для розгляду та вирішення справи, що стосується великої кількості осіб, до участі в адміністративному провадженні можуть залучатися представники таких осіб, а також, у випадках, передбачених законом, представники громадських об'єднань. У справі, що стосується великої кількості осіб з однаковими інтересами, адміністративний орган може звернутися до таких осіб з вимогою призначити спільного представника. Якщо протягом встановленого адміністративним органом строку така вимога не буде виконана, адміністративний орган має право призначити з кола таких осіб спільного представника на власний розсуд. Крім того, згідно з частиною другою статті 75 Закону України «Про адміністративну процедуру» адміністративний акт, що стосується великої кількості осіб, доводиться до відома таких осіб через офіційний веб-сайт адміністративного органу та/або шляхом публікації у друкованих медіа із зазначенням суті рішення, порядку ознайомлення з актом та порядку його оскарження.

Підсумовуючи, прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» було довгоочікуваним кроком і є надзвичайно важливим для прозорості та ефективності діяльності суб'єктів публічної адміністрації в Україні, а також надає можливість громадянам реалізовувати свої права та оскаржувати порушення прав. Цей закон позитивно вплине на зменшення адміністративних скарг до судів, та більшу ясність при судовому розгляді таких категорій справ.

Аналізуючи стан адміністративного судочинства України під час війни, слід висвітлити ще деякі аспекти. Так у березні 2024 під час розширеної робочої зустрічі з обговорення актуальних питань діяльності адміністративних судів Голова Верховного Суду окреслив низку найголовніших проблемних питань в організації роботи судів, серед яких – забезпечення безпеки учасників процесів, суддів і працівників апаратів судів, надходження нових категорій справ, пов'язаних з війною, надмірна завантаженість судів адмінюрисдикції, брак матеріально-технічного та фінансового забезпечення, нестача

суддівських кадрів, низький рівень оплати праці працівників судів, необхідність подальшої цифровізації судочинства, потреба в оптимізації мережі судів у повоєнний період, потреба перегляду ставок судового збору. Всі ці проблеми були й до повномасштабної війни, а сьогодні вони загострилися ще більше. Українські суди, особливо адміністративні, які відіграють провідну роль у забезпеченні верховенства права в державі, працюють у критичних умовах кадрового голоду й надмірного навантаження. Але попри це показник розгляду справ судами адмінюрисдикції за 2023 рік перевищив навіть довоєнний рівень. 60 % розглянутих ВП ВС протягом 2023 року справ становили справи адміністративної юрисдикції²⁵.

Отже, адміністративне судочинство показало стійкість під час війни у судах всіх інстанцій, але актуальні питання організації діяльності адміністративних судів необхідно вирішувати, щоб забезпечити якість і оперативність судочинства.

2. Перспективи розвитку адміністративного судочинства в Україні

Політико-правова думка про здійснення захисту прав людини від свавілля представників державної влади лягла в основу реформування судової системи і в процесі цієї трансформації у судовій системі з'явилися адміністративні суди²⁶. Адміністративне судочинство перебуває на етапі становлення, але вже має багато здобутків. У житті українського суспільства у контексті інтеграції до Європейського Союзу, у якому найвищою цінністю визнається людина, з її статусом, правами та обов'язками, є особливо важливим забезпечити розвиток адміністративного судочинства.

Однією з найголовніших вимог іноземних партнерів від України є незалежність судової системи. Це один із пріоритетів над яким необхідно працювати державі. Верховна Рада 6 червня 2024 ратифікувала Рамкову угоду між Україною та Європейським Союзом щодо спеціальних механізмів реалізації фінансування Союзу для

²⁵ Нагальні питання діяльності адміністративних судів і проблеми правозастосування. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1571210>

²⁶ Лепісевич П. М. Історія розвитку інституту судового адміністративно-правового захисту прав людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Том 2 № 81(2024). URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/301338>

України згідно з інструментом Ukraine Facility²⁷. Шостий внесок має за планом надійти Україні у 3 кварталі 2025 року за умови, зокрема, створення Вищого адміністративного суду. Загальна сума шостого внеску складе 2,65 млрд євро, з яких безповоротна підтримка 300 млн євро, а кредит 2,35 млрд євро. Вищий адміністративний суд має стати вищим спеціалізованим судом, тобто таким судом, яким наразі є Вищий антикорупційний суд. Сформувати склад суддів Вищого адміністративного суду та його Апеляційної палати, планується за тими ж принципами, що й Вищий антикорупційний суд. Відповідно до законопроектів, у складі Вищого адміністративного суду буде діяти як Вищий адміністративний суд, так і Апеляційна палата, які будуть розглядати виключно спори з Верховною Радою, Президентом, Кабінетом Міністрів, міністерствами, центральними органами виконавчої влади, Національним банком тощо.

Європейська комісія з ефективності правосуддя при Раді Європи провела з Верховним Судом України онлайн-консультацію щодо удосконалення правосуддя в умовах війни. Верховний Суд виходив з того, що через активні бойові дії реалізація правосуддя стала небезпечною на багатьох територіях України, що обумовлює об'єктивну необхідність змінити режим роботи суддів. Серед іншого пропонувалося розширити сферу застосування письмового провадження, коли розгляд і вирішення адміністративної справи відбувається без повідомлення та (або) виклику учасників справи, а також передбачити можливість надання повноважень секретаря судового засідання іншим працівникам апарату. Експерти Європейської комісії з питань ефективності правосуддя (European Commission for the Efficiency of Justice, CEPEJ) детально розглянули пропозиції Верховного Суду та підтримали ідею активного впровадження засобів відеоконференцз'язку під час судових засідань. На їхнє переконання, у разі беззастережного дотримання судами України змін до українського законодавства, процедура розгляду та

²⁷ Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility Document 32024R0792 URL:https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AL_202400792&fbclid=IwAR2HKpcveMTke2e39itDp4uoz1CWfy1rMSHj9GXaZ3mv02JyViZeQ9KIYKQ_aem_AWqND-q2k8sONe_TbkpvhCUoZ-vLsxit5os6HFdMhQA2qnxh_0sHdi1naEWv8WWIU-7qjeluOqewqdbjwM7xKQHQ

вирішення публічно-правових спорів не суперечитиме стандартам і принципам у галузі прав людини²⁸.

Отже, міжнародні партнери України підтримують прагнення до становлення сильної адміністративної юстиції та тенденції розвитку відкритості, прозорості судочинства, спрощення процедурних елементів під час здійснення судочинства, зокрема, через залучення дистанційного формату, електронного судочинства.

Переваги дистанційного правосуддя були відчутні ще під час пандемії, також широко використовуються після повномасштабного вторгнення. Під час пандемії було прийнято закони, які надали можливість реалізувати право учасникам справи брати участь в судових засіданнях дистанційно, тим самим реалізуючи своє право на справедливий судовий розгляд. Державна судова адміністрація України розробила порядок проведення відеоконференцв'язку під час судового засідання за участі сторін поза межами приміщення суду. Було передбачено використання системи EasyCon або інших доступних для суду та учасників судового процесу засобів, що забезпечують проведення судових засідань в режимі відеоконференцв'язку. Такий механізм проведення судових засідань в дистанційному форматі, без присутності учасника справи безпосередньо в залі судового засідання, допоміг значно нормалізувати здійснення правосуддя в умовах карантину. Проте умови воєнного стану перешкоджають реалізувати права осіб на розгляд їх справи судом навіть у такий спосіб. На жаль, наразі в Україні відсутнє повністю безпечне місце і чи не щодня у кожній місцевості нашої держави лунають сирени, що передбачає необхідність особи (судді, учасників справи або працівників суду) переміститись в укриття. Таким чином, під час повітряних тривог потрібно переривати судові засідання для перебування в укритті.

«Електронний суд» – це чудовий здобуток судочинства України, але виникають труднощі при практичному застосуванні. КАС дозволяє подавати позови чотирма способами, а саме: через особисту подачу паперових документів безпосередньо до канцелярії суду, через надіслання паперових документів поштою, через направлення документів в електронному вигляді на офіційну електронну адресу суду, а також через розміщення документів в підсистемі

²⁸ Консультація CEPEJ з судовими органами України щодо удосконалення законодавства про дистанційне правосуддя в умовах війни, що триває. Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://cutt.ly/MNcGRuP>

«Електронний суд». Таким чином, суддя змушений не лише розглянути й вирішити справу по суті, але й постійно контролювати, яким чином відправляти процесуальні документи (звичайною поштою, офіційною електронною поштою чи через підсистему «Електронний суд»?)²⁹.

На жаль, вже зафіксовано випадки, коли приміщення суду, разом з усім технічним забезпеченням були зруйновані через активні бойові дії. Після цього справи хоч і приймаються системою, однак залишаються без реакції зі сторони суду. Сумніви також викликає той факт, що доступ до підсистеми «Електронний суд» не контролюється зі сторони самого суду. Так, представник, приєднавшись до електронної справи у першій інстанції та маючи повноваження тільки на неї, фактично бачить весь рух справи (у тому числі в апеляційній та касаційній інстанціях) навіть після припинення його повноважень. На жаль, при повідомленні суду про такий факт, доступ до електронної справи ніхто не скасовує. Виникає чимало запитань щодо ефективності роботи підсистеми «Електронний суд», зокрема, через тимчасову неможливість здійснення процесів документообігу у випадку хакерської атаки на офіційні електронні джерела України³⁰.

Важливим напрямком для розвитку судочинства в Україні є диджиталізація правосуддя, застосування інформаційних технологій та можливості використання штучного інтелекту. 1 березня 2024 року у Верховному Суді відбувся круглий стіл щодо презентації Висновку № 26 (2023) КРЕС «Рухаючись вперед: використання допоміжних технологій у судочинстві». Більшість відображених у цьому Висновку ідей уже втілені в нашій країні. В назві Висновку зазначено саме про допоміжні технології, адже закладена в ньому основна ідея полягає в тому, що жодна технологія та штучний інтелект не можуть замінити суддю. Водночас використання цифрових технологій може прискорити провадження, сприяти прозорості та підзвітності розгляду справ, що підвищить довіру до суду. У Висновку КРЕС наголошено, що відповідні технології обов'язково мають бути підконтрольні саме судовій системі, оскільки це питання безпеки. Коли у 2017 році розроблялася українська Єдина судова

²⁹ Росул О. М., Дідик Н. О., Петрик В. В. Сучасні виклики правосуддю в умовах глобалізації та війни в Україні. *Міжнародний науковий вісник «Грааль науки»*. 2022. № 17. С. 130–134.

³⁰ Міщук І. В., Киричук Б. С. Особливості здійснення адміністративного судочинства в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 1'2023. С. 200–205. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2023/1/35.pdf>

інформаційно-телекомунікаційна система, ця система була однією з найкращих у світі. Серед переваг застосування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: використання електронного кабінету пришвидшує розгляд справи; дає змогу пересвідчитись у тому, що сторона отримала відправлені судом документи; зменшує витрати³¹.

Зроблено вагомі кроки у напрямі диджиталізації та забезпечення доступності даних судової статистики, зокрема завдяки запровадженню Єдиної судової інформаційно телекомунікаційної системи. Одним із модулів ЄСІТС підсистеми електронного діловодства судів, органів та установ системи правосуддя є “Судова статистика”, завданням якої є забезпечення автоматизованого оприлюднення офіційних статистичних звітів на офіційному вебпорталі “Судова влада України” для вільного доступу користувачів. За оприлюдненими даними статистики вирішення судами спорів виявляються критичні моменти у реалізації певної політики держави, позитивні й негативні фактори у правозастосовчій практиці. Правильна організація роботи із судовою статистикою та її імплементація в офіційну статистику відкривають ряд можливостей, які спрямовані на створення значних переваг як на рівні окремого суду і судової системи в цілому, так і на загальнодержавному рівні. На підставі оцінки відповідних показників судової статистики органами влади мають прийматися ефективні та законні владні управлінські рішення^{32, 33}.

Наступною перспективною сферою розвитку для судочинства є використання штучного інтелекту. На сучасному етапі розвитку суспільства людство поступово переходить до інших реалій життя,

³¹ Судочинство під час війни: судді вс розповіли про виклики та особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1576075/>

³² Харабара Т. І. Використання адміністративних даних судової статистики в офіційній статистиці. *Статистика України*. 2024. № 1. URL: https://scholar.google.com.ua/scholar_url?url=http://194.44.12.91:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/286/SU_2024%25232-4-11.pdf%3Fsequence%3D1%26isAllowed%3Dy&hl=uk&sa=X&d=12168378284757492197&ei=R71HZqOwKLPKsQK7_6XgDQ&scisig=AFWwaeacZYyzvTV8bh-7GXfTRDH&oi=scholarart&html=&pos=0&folt=rel&fols=

³³ Паславська Н. Т. Система адміністративних судів *ФРН: організація і функціонування*. Серія *ПРАВО*. Випуск 81, частина 2. URL: https://scholar.google.com.ua/scholar_url?url=https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/81_part-2.pdf%23page%3D189&hl=uk&sa=X&d=10528839119075513340&ei=13kFZoz0Mtio6rQP95mt8Aw&scisig=AFWwaeYsH5p0mbzIRXzyD9qmO16v&oi=scholarart&html=&pos=0&folt=rel&fols=

а саме до віртуального життя, одним з ключових центрів якого може стати Метавесвіт (Metaverse). Використання таких технологій в майбутньому може полегшити проведення судових засідань та пришвидшити судовий розгляд. На даний час існують лише прообрази метавесвіту та відбувається розвиток технологій, на яких базується метавесвіт, пошук шляхів їх інтеграції. Але вже сьогодні різні середовища, заявлені розробниками як метавесвіт, реально є прототипами, на яких відбувається тестування ідей та технологій. Разом з тим, ці прототипи охоплюють широкий спектр сфер життя суспільства³⁴. О.В. Костенко вказує, що електронна юрисдикція, електронне правосуддя один з ключових елементів електронних суспільних відносин в Метавесвіті. Електронне правосуддя базується на традиційному правосудді, яке трансформується відповідно до розвитку електронних суспільних відносин в метавесвіті^{35, 36}. Отже, новітні технології можуть спростити доступ до правосуддя, скоротити час розгляду справ, але необхідною є надійна система захисту та чітке нормативно-правове регулювання.

Важливим для розвитку адміністративного судочинства є розвиток і реалізація концепції людиноорієнтованого суду. Людиноорієнтований суд є суд, який діє в публічно-сервісній державі, де головне завдання є захист прав людей. Розповсюдженою є концепція клієнтоорієнтованого суду, але це термінологія більш звична для бізнес-середовища, де справді є клієнти і надавачі послуг. Суди та суб'єкти публічної адміністрації надають послуги для людей та мають бути орієнтованими на задоволення потреб людини, що відповідає загальному розумінню публічно-сервісної держави. Але концепція людиноорієнтованого суду є більш ширшою, адже в центрі судочинства ставляться потреби людини, а отже це не тільки клієнти, тобто відвідувачі суду, сторони, учасники процесу, а також судді і працівники апарату суду. Тому захищаючи права громадян, суд також має бути місцем, безпечним, комфортним та інклюзивним

³⁴ Кушнір Н. Можливості метавесвіту для освіти: ретроспективний аналіз розвитку технологій. *Освітологічний дискурс*. № 4(43), 2023. URL: <https://www.od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/1060/850>

³⁵ Радутний О.Е. Правовий статус та характеристика цифрової людини. *Інформація і право*. 2021. № 4(39). С. 35–51. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/248552> (дата звернення: 16.01.2024).

³⁶ Сverdlichenko V. P. Metaverse – майбутній простір дослідження для юриспруденції. *Серія ПРАВО*. Випуск 81, частина 2 С. 222–227. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/36-3.pdf>

для всіх, хто перебуває в приміщенні суду. Необхідними умовами людиноорієнтованого суду є безпечні умови перебування, для яких необхідними є належно облаштовані укриття, належні умови для роботи Служби судової охорони, металодетектори, тривожні кнопки, пожежні сигналізації і інші заходи необхідні для дотримання безпеки.

Інклюзивність є важливим фактором для забезпечення належних умов для комфортного перебування в приміщенні суду для людей з різними видами інвалідності. На жаль, сьогодні на території нашої держави виникає дуже велика кількість небезпек та подій, які призводять до зростання кількості людей з різними видами інвалідності, тому інклюзивність приміщень судів для людей з інвалідністю є вимогою часу. Крім пандусів та інших засобів, які полегшують переміщення осіб з інвалідністю по приміщенню суду у кріслі колісному, важливим є наявність вказівників з шрифтом Брайля, умови з озвучення текстів для людей з порушенням зору, навички працівників апарату суду з спілкування з людьми з порушенням слуху.

В концепції людиноорієнтованого суду важливим є забезпечення умов комфортних для дітей, оскільки вони є особливо вразливою категорією відвідувачів суду. Судочинство має бути дружнім до дітей. Серед вразливих категорій відвідувачів суду також є люди похилого віку, адже багато нововведень та диджиталізація судочинства не завжди є зрозумілою для людей старшого віку.

Людиноорієнтований суд, це також і суд в якому сприяють безпечним і комфортним умовам праці. Повага до представників різних професій має стати загальнонаціональним культурним здобутком, тому суди мають бути місцем з нульовою толерантністю до агресивної поведінки відвідувачів суду до працівників суду.

Людиноорієнтований суд це суд, умови в якому сприяють якісній роботі суддів та працівників апарату, а також комфортним умовам перебування відвідувачів суду. Серед засобів, які можуть допомогти в цьому є інтегрована рецепція суду, необхідні електронні табло з інформацією про розгляд справ в різних залах судового засідання, адже гарна навігація по суду і наявність єдиного простору з доступною необхідною інформацією для відвідувачів суду, зменшують навантаження на працівників апарату.

Серед аспектів, на які слід звертати увагу при виробленні концепції розвитку адміністративного судочинства, є також налагодження комунікаційної стратегії суду, відкритість суду, прозорість для громадян. Всі ці фактори необхідні для того, щоб відновлювати

довіру до судів в Україні та створювати людиноорієнтоване судочинство.

ВИСНОВКИ

Судова влада в Україні вжила всіх можливих заходів, щоб конституційне право на судовий захист не було обмежене під час війни. Серед найголовніших проблем в організації роботи судів є забезпечення безпеки учасників процесів, суддів і працівників апаратів судів, кадрове наповнення, надходження нових категорій справ, пов'язаних з війною. Прослідковується загальна тенденція до зміщення акцентів в адміністративному судочинстві. Деякі категорії справ не розглядалися раніше, а зараз є вкрай важливими.

Адміністративні суди відіграють провідну роль у забезпеченні верховенства права в державі, працюють у критичних умовах кадрового голоду й надмірного навантаження, браку матеріально-технічного та фінансового забезпечення. Необхідною є подальша цифровізація судочинства, є потреба в оптимізації мережі судів та потреба перегляду ставок судового збору.

Однією з найголовніших вимог іноземних партнерів від України, є незалежність судової системи. Це один із пріоритетів над яким необхідно працювати державі, зокрема, створити Вищий адміністративний суд, який має стати вищим спеціалізованим судом. Ця вимога передбачена в угоді між Україною та Європейським Союзом щодо спеціальних механізмів реалізації фінансування ЄС для України.

Перспективами розвитку адміністративного судочинства є забезпечення та гарантія належного судового захисту реалізації прав, свобод та законного інтересу, виконання законних обов'язків в публічно-правових відносинах, ґрунтуючись на європейських цінностях, забезпечуючи розвиток електронного судочинства та формування людиноорієнтованого судочинства в Україні.

АНОТАЦІЯ

Адміністративні суди відіграють провідну роль у забезпеченні верховенства права в державі, працюють у критичних умовах кадрового голоду й надмірного навантаження, браку матеріально-технічного та фінансового забезпечення. Адміністративне судочинство показало стійкість під час війни у судах всіх інстанцій, але актуальні питання організації діяльності адміністративних судів необхідно вирішувати, щоб забезпечити якість і оперативність судочинства. Необхідною є подальша цифровізація судочинства,

є потреба в оптимізації мережі судів та потреба перегляду ставок судового збору. Перспективами розвитку адміністративного судочинства є забезпечення та гарантія належного судового захисту реалізації прав, свобод та законного інтересу, виконання законних обов'язків в публічно-правових відносинах, ґрунтуючись на європейських цінностях, забезпечуючи розвиток електронного судочинства та формування людиноорієнтованого судочинства в Україні.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

4. Закон України Про правовий режим воєнного стану URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

5. Рішення Ради суддів України № 9 від 24.02.2022 URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/news/risenna-rsu-no9-vid-240222-2de02988e4.pdf>

6. Закон України Про судоустрій і статус суддів URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n1452>

7. Розпорядження про визначення територіальної підсудності справ. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/

8. Розпорядження Голови Верховного Суду від 13.03.2022 № 6/0/9-22 РЕКОМЕНДАЦІЇ судам першої та апеляційної інстанції на випадок захоплення населеного пункту та/або суду чи безпосередньої загрози його захоплення URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Recomendatsii.pdf

9. Рішення Ради Суддів України № 5 від 11.04.2024. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-5-vid-11042024-so-6fb51fa051.pdf>

10. Мамченко Н. Верховна Рада розгляне законопроект про можливість покладення повноважень голови суду на тимчасово виконуючого обов'язки керівника апарату суду. Судово-юридична газета. URL: sud.ua/uk/news/publication/301377-verkhovnaya-rada-rassmotrit-zakonoproekt-o-vozmozhnosti-vozlazheniya-polnomochiy-

predsedatelya-suda-na-vremenno-ispolnyayuschego-obyazannosti-rukovoditelya-apparata-suda

11. Судочинство під час війни: судді ВС розповіли про виклики та особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1576075/>

12. Судова Статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023

13. Рішення Європейського суду з прав людини від 19.06.2001 Справа "Креуз проти Польщі" (CASE OF KREUZ v. POLAND) (*Заява N 28249/95*) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_030#Text

14. Рішення Європейського суду з прав людини від грудня 2010 Справа «Urbanek проти Австрії» 35123/05. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22002-678%22%5D%7D>

15. Рішення Європейського суду з прав людини від 06.02.1981 Справа «Airey проти Ірландії» 6289/73. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57419%22%5D%7D>

16. Рішення Європейського суду з прав людини від 28 жовтня 1998 Справа «Perez de Rada Cavanilles проти Іспанії» 116/1997/900/1112 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58260%22%5D%7D>

17. Судова практика. Право на доступ до суду. URL: <https://sudpraktika.wordpress.com/конвенція-про-захист-прав-людини/право-на-доступ-до-суд>

18. Герич А. Й. Доступ до адміністративного правосуддя під час війни. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 227–232.

19. Бакуліна Л. Є. Деякі аспекти оскарження нормативно-правових актів в порядку адміністративного судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 454–456. URL: http://lsej.org.ua/4_2020/111.pdf

20. Цельєв О. В. Право на оскарження рішень органів публічної влади та їхніх посадових осіб як складова верховенства права. *Наукові записки НаУКМА*. 2017. Том 200. С. 72–79. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dd948cc4-b4e5-4e51-9853-081880346fbf/content>

21. Бевзенко В. Закон про адміністративну процедуру є мірилом рішень і дій адмінорганів в інтересах людини URL: https://sud.ua/ru/news/publication/220800-zakon-pro-administrativnu-protseduru-ye-mirilom-rishen-i-diy-adminorganiv-v-interesakh-lyudini-suddya-vs-volodimirbevzenko?fbclid=IwAR2LoFg6tcprhDhm6JV_Py0Jrx-56qvtbpgppl6WAF-H5HvUlnqZQO40ZUc

22. Яутріте Бріеде. Навіщо Україні закон про адмінпроцедуру: досвід Латвії. URL: <https://www.euointegration.com.ua/experts/2021/04/21/7122381/>

23. Ухвала Верховного Суду від 30 січня 2024 року у справі № 420/3179/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116681146>

24. ОГЛЯД судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_KAS_02_2024.pdf

25. Нагальні питання діяльності адміністративних судів і проблеми правозастосування. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1571210>

26. Лепісевич П. М. Історія розвитку інституту судового адміністративно-правового захисту прав людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Том 2 № 81(2024). URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/301338>

27. Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility Document 32024R0792. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AL_202400792&fbclid=IwAR2HKpcveMTke2e39itDp4uoz1CWFy1rMSHj9GXaZ3mv02JyViZeQ9KIYKQ_aem_AWqND-q2k8sONe_TbkpvhCUoZ-vLsxit5os6HfFdMhQA2qnx_b_0sHdi1naEWv8WWIU-7qjeluOqewqdbjwM7xKQHQ

28. Консультація СЕРЕП з судовими органами України щодо удосконалення законодавства про дистанційне правосуддя в умовах війни, що триває. Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://cutt.ly/MNcGRuP>

29. Росул О. М., Дідик Н. О., Петрик В. В. Сучасні виклики правосуддю в умовах глобалізації та війни в Україні. *Міжнародний науковий вісник «Грааль науки»*. 2022. № 17. С. 130–134.

30. Міщук І. В., Киричук Б. С. Особливості здійснення адміністративного судочинства в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 1'2023, С. 200–205 URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2023/1/35.pdf>

31. Судочинство під час війни: судді ВС розповіли про виклики та особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1576075/>

32. Т. І. Харабара Використання адміністративних даних судової статистики в офіційній статистиці. *Статистика України*, 2024. № 1. URL: https://scholar.google.com.ua/scholar_url?url=http://194.44.12.91:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/286/SU_2024

%25232-4-11.pdf%3Fsequence%3D1%26isAllowed%3Dy&hl=uk&sa=X&d=12168378284757492197&ei=R71HZqOwKLPKsQK7_6XgDQ&scisig=AFWwaeaacZYyzvTV8bh-7GXtTRDH&oi=scholaralrt&html=&pos=0&folt=rel&fols=

33. Паславська Н. Т. Система адміністративних судів ФРН: організація і функціонування. *Серія ПРАВО*. Випуск 81, частина 2. URL: https://scholar.google.com.ua/scholar_url?url=https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/81_part-2.pdf%23page%3D189&hl=uk&sa=X&d=10528839119075513340&ei=13kFZoz0Mtio6rQP95mt8Aw&scisig=AFWwaeYsH5p0mbz1RXzyD9qmOl6v&oi=scholaralrt&html=&pos=0&folt=rel&fols=

34. Кушнір Н. Можливості метавесвіту для освіти: ретроспективний аналіз розвитку технологій. *Освітологічний дискурс*. № 4(43), 2023. URL: <https://www.od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/1060/850>

35. Радутний О.Е. Правовий статус та характеристика цифрової людини. *Інформація і право*. № 4(39)/2021. С. 35–51. URL: <http://il.ipri.org.ua/article/view/248552> (дата звернення: 16.01.2024).

36. Свєрдліченко В. П. Метавесвіт – майбутній простір дослідження для юриспруденції. *Серія ПРАВО*. Випуск 81, частина 2. С. 222–227. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/36-3.pdf>

Information about the author:

Miliienko Olena Anatoliivna,

Doctor of Science of Law,

Associate Professor,

British Academy Research Fellow,

Visiting Associate Professor in

the Institute of Advanced Study,

Department of Politics and International Studies,

University of Warwick,

CV4 7AL, Gibbet Hill Rd., Coventry, United Kingdom